

NUMMER 6

April - 2022

Schoenhove

'Schoenhove'
is een uitgave van
de Historische
Vereniging Schoonhoven

Watergeuzen
in Schoonhoven

Het verzetten
van de wet

Het einde van het
klooster Sint Michiel
in den Hem

THEMA

Het jaar 1572

BRIEL

Inname van Den Briel door de watergeuzen op 1 april 1572, 1862-1863 (Antonie Waldorp, 1803-1866)

www.historischmuseumdenbriel.nl

COLOFON

'Scoenhove' is een uitgave van de Historische Vereniging Schoonhoven | April 2022

Cover: Willem II van der Marck Lumey (1542–1578), 1572, Nationaal Archief Nederland

REDACTIE Peter van der Zwaal
VORMGEVING Leo de Kluijver

TEKST Leo de Kluijver, Leen Ouweneel, Ad de Vaal en Peter van der Zwaal

Tekst en afbeeldingen mogen niet zonder toestemming van de auteurs worden hergebruikt.

scoenhove@historischeverenigingschoonhoven.nl
www.historischeverenigingschoonhoven.nl

Op 1 april...

Het jaar 1572 zou bijna ongemerkt aan ons voorbijgegaan zijn door de vele aandacht juist dit jaar voor het Rampjaar 1672 en de Oude Hollandse Waterlinie. Voor het bestaan van Nederland zijn de gebeurtenissen van 450 jaar geleden misschien nog wel belangrijker. Het jaar 1572 was echt een keerpunt in de geschiedenis van de Lage Landen.

Het verzet tegen een centralistische landsheer die rechten van edelen en burgers wilde afnemen en tegen een heersende kerk die geen oog had voor de wens verbeteringen aan te brengen in de religieuze praktijk, won in dat jaar sterk in kracht.

Met de inname van Den Briel door de watergeuzen (hiernaast, in de geest van het 19e eeuwse nationalisme, heroïsch weergegeven) gaat de 80-jarige oorlog een nieuwe fase in. Velen zien in die gebeurtenissen de geboorte van het Nederland waarin vrije burgers in verbondenheid en verdraagzaamheid hun toekomst vormgeven.

Op dat beeld is natuurlijk wel wat af te dingen: de niet-gereformeerden, zoals doopsgezinden, lutheranen, joden, remonstranten en katholieken, werden getolereerd, maar telden niet volwaardig mee. Ook het zuidelijk gedeelte van de Nederlanden telde niet echt mee, maar in tijden waarin waarden als vrede, veiligheid en vrijheid volop in de belangstelling staan is het goed om de aandacht vooral te richten op de verbindende factoren.

In dit themanummer willen we u meenemen naar de voor de vorming van Nederland zo belangrijke gebeurtenissen en vooral naar de soms heftige strijd in en om Schoonhoven in 1572 en in de onzekere jaren daarna.

*Peter van der Zwaal,
Secretaris Historische Vereniging Schoonhoven*

Soms is er meer tekst of beeld dan in *Scoenhove* kan staan; of kunnen (meer) speurafbeeldingen op de website beter bekeken worden. Scan de QR-code voor nóg meer lees- en kijkplezier.

Ontstaan van de Opstand

Karel V

Filips II

Margaretha
van Parma

In het najaar van 1572 werd Schoonhoven veroverd door Willem van der Marck, Heer van Lumey, een beruchte en wrede geuzenleider. De verovering van Schoonhoven kwam niet zomaar uit de lucht vallen. Het conflict was al veel eerder ontstaan.

De eerste helft van de 16e eeuw werd overheerst door de ambities van Karel V (1500-1558). Hij werd op 6-jarige leeftijd landsheer van de Lage Landen en in 1516 volgde hij zijn moeder op als koning van Spanje, in 1519 erfde hij zijn Oostenrijkse bezittingen. Met de verkiezing door de Duitse Keurvorsten tot Keizer van het Heilige Roomse (=Duitse) rijk in 1519 leek de wens van hem en zijn familie om een sterke dynastie te vestigen in vervulling te gaan. In zijn regeerperiode streefde hij ernaar om de macht van de adel en de stedelijke regenten in zijn rijk te verkleinen. De sociale en religieuze onrust die in 1517 ontstond door de discussie over de 95 stellingen van theoloog Maarten Luther, kwam hem in het geheel niet goed uit. De wens om macht te concentreren paste bij de centralistische aanpak van de katholieke kerk en niet bij de beweging die haar kracht vond in de opkomende burgerij en die al gauw in verschillende elkaar vaak bestrijdende richtingen uiteenviel.

FELLER OPTREDEN TEGEN PROTESTANTEN

In 1555 overleed Karel V en zijn zoon Filips II volgde hem op. Filips trok zich in Spanje terug

en stelde zijn halfzus Margaretha van Parma aan als landvoogdes over de Nederlanden. In de Nederlanden was de revolutie in het religieus denken een belangrijke kracht. Steeds meer mensen vonden dat de katholieke kerk hervormd moest worden en hingen de zogenaamde Reformatie aan. Filips zette de lijn van zijn vader met kracht voort en gaf aan Margaretha opdracht het protestantisme krachtig te bestrijden.

De smeulende onvrede met het bestuur in Brussel escaleerde en leidde in augustus 1566 tot de Beeldenstorm. In veel kerken werden

Het Heilige Roomse Rijk en de erflanden van Karel V tegen het eind van zijn regeerperiode

beelden kapot geslagen, als protest en ook omdat men kerkgebouwen wilde hebben om de vernieuwde, protestantse godsdienst uit te oefenen. Filips verving Margaretha door de felle hertog van Alva. Die begon onmiddellijk met de vervolging en onderdrukking van de protestantse ketteren en stelde een bijzonder gerechtshof in: de Raad van Beroerten. Ook inwoners van Schoonhoven werden door de Raad van Beroerten vervolgd en gevangennist. Onder meer Jan Cluyt, wiens naam in goud op de veerpoort staat. Hij werd verbannen en al zijn bezittingen werden verbeurdverklaard. Later toen de Spanjaarden de stad voorgoed hadden verlaten, keerde hij terug en werd één van de burgemeesters.

MEER GREEP OP HET BESTUUR

Behalve de Raad van Beroerten voerde Alva ook nieuwe belastingen in. Op die manier probeerde hij het geldgebrek van de koninklijke regering

terug te dringen. De belastingen die hij instelde waren de honderdste, de twintigste en de tiende penning. De inwoners van de Nederlanden verzetten zich heftig tegen deze belastingen, niet alleen vanwege de hoogte, maar ook omdat het oude rechten schond. Iedereen die zich verzette of betrokken was bij de onlusten van 1566 werd vervolgd. De hoge edelen die voorgedaan waren in het verzet, de graven van Egmond en Horne werden gevangengenomen en in Brussel onthoofd. Dat was een duidelijk teken dat de centrale regering geen tegenstand van de adel in de Nederlanden accepteerde. Binnen de grenzen van de Nederlanden zakte aanvankelijk het verzet ineen. Velen vluchtten naar het buitenland. Naar schatting gingen zo'n 60.000 mensen in ballingschap. Willem van Oranje die ook was gevlucht, vormde samen met zijn broers een leger en viel in 1568 de Nederlanden binnen. Deze aanval wordt beschouwd als het begin van de 80-jarige oorlog.

Raad van Beroerten, (Bloedraad), voorgezeten door de hertog van Alva op een troon, 1567. Rechtsachter wordt een man onthoofd.

(Rijksmuseum)

Links: twee vrouwelijke ketteren, Maria van Beckum en Ursula van Werdum, op de brandstapel terechtgesteld.

Ad de Vaal

(Rijksmuseum)

Meer lezen over
de Watergeuzen
bij Schoonhoven?
Scan de QR-code

Het boek van
Henricus van
Berkum over
Schoonhoven

Het jaar 1572 staat bij velen bekend als een keerpunt in de geschiedenis van Nederland. Ik leerde op de lagere school over de Watergeuzen die in dat jaar den Briel veroverden. Meester Olvers van de Koningin Emmaschool kon daarover spannende verhalen vertellen. In de hoek van de klas stond een kist met schoolplaten, die hing hij voor het bord. Maar wat er in die tijd in Schoonhoven was gebeurd, dat vertelde hij niet. Ik denk dat hij dat ook niet wist. Het stond niet in de schoolboeken. Er is ook weinig over geschreven alleen in *“De Beschrijving der Stadt Schoonhoven”*, een boek uit 1762 geschreven door pastoor Henricus van Berkum, vinden we het hele verhaal.

Toen de opstand uitbrak waren er in de Hollandse steden geen soldaten gelegerd. Pas nadat de Watergeuzen Den Briel innamen op 1 april 1572, stuurde de Graaf van Bossu, de stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht, troepen

naar de steden die zich niet vóór de Prins van Oranje hadden verklaard. Naar Schoonhoven stuurde Bossu een vendel landsknechten onder leiding van de hopman (kapitein) Losekoot. Zij werden echter niet tot de stad toegelaten.

NIET VÓÓR DE KONING, NIET VÓÓR DE PRINS

In Amsterdam was graan gekocht dat per schip naar Schoonhoven onderweg was. Het schip werd door Bossu bij Utrecht tegengehouden. Toen in de omliggende steden bekend werd dat er problemen waren met een graanschip en dat Schoonhoven de Spanjaarden niet in de stad had toegelaten, dacht men daar waarschijnlijk dat stad nu mogelijk alsnog de zijde van de Prins zou kiezen. Twee hoplieden, Jelle Eelsma en Zeger Spriekloon, trokken in juli 1572 met hun krijgsvolk op naar Schoonhoven. Burgers uit Dordrecht, Gouda en Oudewater onder leiding van touwslager Jaap Corre sloten zich hierbij aan. Ook zij vonden de poorten gesloten. Zij werden vanaf de stadsmuren beschoten. Uit frustratie staken zij het buiten de muren gelegen deel aan de noordkant van de stad in brand en verwoestten ook het klooster aan de

Hem. De Schoonhovenaren ondernamen een uitval en dreven de Prinsgezinden op de vlucht. Daarbij hebben zij er veel gedood en namen er 42 gevangen. De gevangenen werden twee-aan-twee ruggelings aan elkaar gebonden en in de Lek gegooid, waar zij verdronken.

SCHOONHOVEN KIEST VOOR DE LANDSHEER

Hoewel het stadsbestuur verdeeld was, lieten zij zich nu door de burgemeesters overtuigen om de eed van trouw aan de landsheer te vernieuwen en om hopman Losekoot te verzoeken om met zijn vendel de stad te bezetten. Waarna de Graaf van Bossu het schip met koren vrijgaf. De prinsgezinde steden uit de omgeving van Schoonhoven brachten 1200 mannen bijeen om het graan op de Lek te onderscheppen. Losekoot trok met 300 landsknechten en 200 Schoonhovense schutters op hen af. De landsknechten, die het graanschip begeleidden, hoorden het schieten en vielen de prinsgezinden van achteren aan. Die sloegen op de vlucht. Zij lieten wel 300 doden achter en 60 van hen werden gevangen genomen. Het graan kwam uiteindelijk behouden in Schoonhoven aan.

Vendel van Claes Ghijsbrechtsz Bijgenaamd Aker, gemonsterd Noorderkwartier 1 augustus 1572

Staf

- 1 hopman en diens jongen
- 1 luitenant diens jongen
- 1 vaandrig diens jongen
- 1 veldweveld diens jongen
- 1 voerder, 2 weifels
- 1 schrijver, 1 foerier
- 2 tromslagers en 2 pijpers
- 1 veldscheerder
- 1 predikant
- 1 reischknecht
- 1 kok

1 provoost met 2 trawanten

Totaal 24 personen

Manschappen

- 8 adelborsten en 280 soldaten
(bewapening niet vermeld,
maar in december 1573 had dit vendel
70% vuurwapens)

Totaal van de hele compagnie 312 personen

Maximiliaan van
Hénin-Liétard
(1542-1578),
graaf van Bossu

Nadat Den Briel in 1572 door de watergeuzen veroverd was, kozen meer steden in Holland en Zeeland de zijde van de Prins van Oranje. Hij werd in dat jaar door de Staten van Holland benoemd tot stadhouder en hij benoemde op zijn beurt op 20 juni 1572 de watergeus Willem van der Marck, Graaf van Lumey tot zijn luitenant in Holland. De staten van Holland drongen er bij Lumey op aan de stad Schoonhoven – die immers voor Filips II had gekozen – te bezetten. Eind september trok hij met 24 vendels naar Schoonhoven en belegerde de stad. Om te voorkomen dat de Spanjaarden de stad konden ontzetten, werd de Lekdijk aan weerskanten van Schoonhoven doorgestoken en van schansen

Watergeuzen
uit Dordrecht
op de Lek

voorzien. Schepen uit Dordrecht sloten in het oosten de Lek af. Met drie kanonnen werd de noordkant van stad meer dan een week beschoten en driemaal bestormd. De belegerden in de stad leden daarbij slechts kleine verliezen. Daarentegen leden de belegeraars forse verliezen. De Graaf van Bossu viel tot tweemaal toe de verschansingen op de Lekdijk aan, maar hij werd met grof geschut vanaf de schepen met verlies van 40 man afgeslagen. Terug in Utrecht liet hij aan hopman Losekoot weten dat hij Schoonhoven mocht overgeven onder gunstige voorwaarden voor de ingezetenen en de bezetters. De bezetting

verliet de stad *'met slaande trom, vliegende vaandels en brandende lonten'* zoals Van Berkum schrijft. De inwoners van Schoonhoven kwamen er echter minder gunstig vanaf, want ondanks zijn belofte aan de Staten van Holland om zich te houden aan de instructies van Willem van Oranje, hield Lumey flink huis in de stad. Vooral het katholieke volksdeel moest het ontgelden; velen vluchtten de stad uit, de kloosters werden geplunderd en deels vernield. Schoonhoven bleef daarna bijna drie jaar in handen van de prinsgezinde opstandelingen. In 1573 werd de van oorsprong Franse kolonel De la Garde aangesteld als bevelhebber van de troepen in Schoonhoven.

SCHOONHOVEN TOCH WEER VOOR DE LANDSHEER

In 1575 werd er weer strijd geleverd om Schoonhoven. De Spaanse veldheer Gilles van Berlaymont ondernam een veldtocht om de Hollandse steden met een staatsbewind weer onder het gezag te brengen van de landheer. In mei bracht Berlaymont een leger van 11.000 manschappen bijeen. Op 19 juli bereikte het leger van Berlaymont Oudewater. De stad werd hardnekkig verdedigd. Het lukte Willem van Oranje echter niet om een huurleger bijeen te brengen om de stad te ontzetten. Op 7 augustus drong het Spaanse leger de stad binnen. Wat volgde was wat later de *'Oudewaterse moord'* genoemd zou worden. Van elke soldaat of burger die door de Spanjaarden werd aangehouden, werd de *'kop'* afgesneden. Mannen, vrouwen en

kinderen werden omgebracht. Sommige burgers staken hun eigen huizen in brand om het plunderen tegen te gaan. Hierdoor werd een groot deel van de middeleeuwse bebouwing in de as gelegd.

Hierna trok het leger van Berlaymont naar Schoonhoven waar het op 11 augustus arriveerde. Hoewel men tijdig was gewaarschuwd, waren er geen voorbereidingen getroffen zoals het onder water zetten van het land rond de stad. Een aantal stadsbestuurders, dat in het bezit was van landerijen, had zich daartegen verzet, omdat de oogst nog niet van het land was. De verdediging van de stad bestond uit een garnizoen van 700 man Schotten, Walen, Engelsen en Fransen onder bevel van Kolonel De la Garde.

De Spanjaarden legden stroomafwaarts een schipbrug over de Lek. De brug werd door De la Garde aangevallen en vernield. Zo haalde hij nog vier schepen met versterking en voorraad binnen de stad. Een vijfde schip met 30 manschappen aan boord viel in handen van de Spanjaarden. Alle dertig opvarenden werden gedood. In opdracht van de Prins van Oranje werden de sluizen geopend en werden de kaden doorgestoken om de Spanjaarden met hulp van het water te verdrijven. Berlaymont was bang dat hij door de overstromingen gedwongen zou kunnen worden het beleg voortijdig op te breken. Maar twee Spaansgezinde oudburgemeesters van Schoonhoven, Aart van Gerritse en Gerrit van Couwenhoven, die de stad waren uitgejaagd, wezen een voor een aanval geschikte plek aan.

Berlaymont zette de belegering hierop door. Hij liet de stad met 26 kanonnen beschieten en er ontstond een bres van

wel meer dan 100 meter. Hoewel het garnizoen binnen Schoonhoven zich dapper had verdedigd was men nu gedwongen om de stad op 24 augustus over te geven. Kolonel De la Garde bedong gunstige voorwaarden. Het garnizoen mocht eervol de stad verlaten met medeneming van bagage en wapens. Slechts tien burgers trokken met het garnizoen mee. De rest van de burgerij ontving Berlaymont met grote vreugde, 47 personen en geestelijken die daarvoor de stad uit waren gejaagd keerden terug.

Twee weken later begon Berlaymont met zijn leger aan het beleg van Woerden.

Nadat opstandige, protestantse regenten 3 jaar de dienst uitgemaakt hadden, kwamen nu voor enkele jaren de rooms-katholieke regenten weer aan de macht. Vanaf 1577 kwamen zij echter steeds meer in de verdrukking.

Een schipbrug

De la Garde beschikte niet over voldoende geld om zijn soldaten te kunnen betalen. Hij liet daarop tinnen noodmunten slaan.

Ad de Vaal

Het verzetten van de wet

Sinds de tijd van Napoléon kennen wij een scheiding tussen kerk en staat, maar in de tijd van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden waren die twee met elkaar verweven. De verandering van godsdienst had impact op de samenstelling van het stadsbestuur en andersom. In die tijd had de stadhouder het recht om het stadsbestuur (de 'wet') te veranderen. Wij kennen dat woord 'wet' tegenwoordig nog in 'wethouder'. Dit recht werd in de beginjaren van de Opstand ook uitgeoefend door legeraanvoerders.

Nadat Schoonhoven in oktober 1572 door een Geuzenleger was ingenomen, kwam Lumey op 3 november vanuit Gouda naar Schoonhoven. Op 10 november zou namelijk de ambtsperiode van de burgemeesters en schepenen aflopen. Lumey heeft toen radicaal de gehele magistraat – bestaande uit de baljuw, twee burgemeesters en zeven schepenen – afgezet.

In zijn *'Beschrijving der stadt Schoonhoven'* (1762) vermeldt Henricus van Berkum dat Lumey het nieuwe stadsbestuur liet bestaan uit 'Staatsgezinden' en 'Onroomschen' of zij die zich zo voordeden. Met staatsgezinden bedoelde hij hen die gehoorzaam waren aan de Staten van Holland en aan stadhouder Willem van Oranje.

HET 'VERZETTEN VAN DE WET' IN 1572

Aan de hand van de door Piet Muilwijk opgestelde lijst met de namen, functies en ambtsperioden van de stadsbestuurders, konden de bestuurlijke perikelen worden gereconstrueerd. Adriaan van Besotte was

baljuw van 1570-1572. Een baljuw was de gerechtelijk ambtenaar en de vertegenwoordiger van de vorst ter plaatse. Hij was belast met de ordehandhaving en misdaadbestrijding en werd meestal 'officier' genoemd. De baljuw zat de rechtbank (schepensbank) voor en bracht de vonnissen ten uitvoer.

Muilwijk geeft geen bijzonderheden over hem; wellicht is hij gevlucht voor de Geuzen. In zijn plaats werd Christoffel van Teylingen aangesteld, die van 1572-1574 deze functie

Portret van Willem I, Prins van Oranje,
ca. 1579 door Adriaen Thomasz Key

Wilhelm bij de gratie Gods prins van Oranje graaf van Nassau. Alle diegenen die deze tegenwoordig zullen zien, saluut, doen te weten dat alzo wij continu arbeidende zijn om het land en graafschap van Holland met goede en getrouwe officiers te voorzien tot bevordering van des Koninklijke Majesteits dienst, rust en welvaren van zijn onderdanen aldaar en bevolen hebbend nodig te zijn in de stad Schoonhoven een goede en getrouwe baljuw en schout aan te stellen. Zo is het, dat wij door de goede aanbeveling ons gedaan over de persoon van Christoffel van Teylingen en hem volkomen vertrouwen, stellen, ordonneren en committeren hem bij deze baljuw en schout der stad Schoonhoven en Beloys, om die te mogen bedienen en uitoefenen tot eer der Koninklijke Majesteit en welvaren van de landen des Majesteits hoogheid, gerechtigheid en heerlijkheid en daarin te bewaren recht en justitie.

vervulde. De akte van zijn toelating als baljuw is bewaard gebleven en heeft als kop: *Admissie van de Bailliu ende Schoutampten der stede van Schoonhoven om Christoffel van Teylingen*. Uit de akte citeren we bovenstaand fragment (inzet), waarbij de 16e-eeuwse tekst is hertaald.

STADHOUDER

Willem van Oranje treedt in deze akte op als stadhouder. Tot 1581 oefende hij deze functie uit namens koning Filips II. Maar reeds in 1572 was hij al door de Staten van Holland in deze

functie benoemd; daarmee werd het gezag van de koning genegeerd. Die had namelijk, toen

Willem van Oranje was gevlucht voor landvoogd Alva, al een andere stadhouder benoemd.

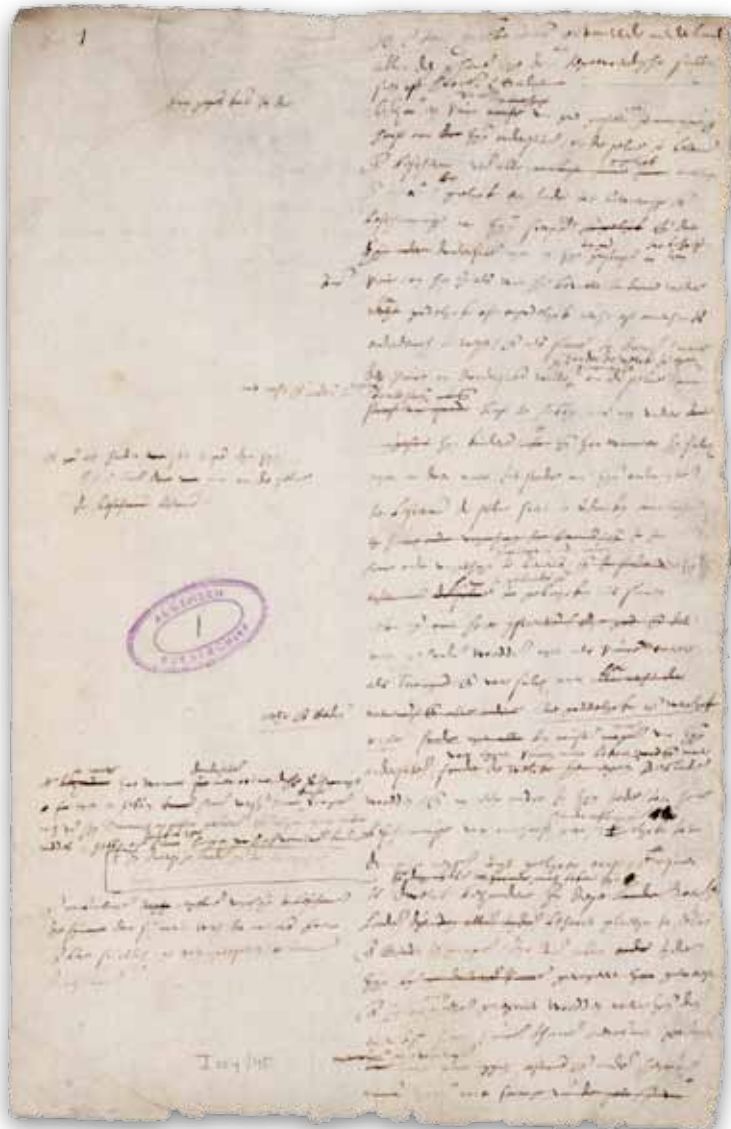
In de tekst wordt steeds over Zijne Koninklijke Majesteit gesproken, alsof men niet tegen hem in opstand was gekomen. Dat zien we ook terug in ons volkslied waarin Willem van Oranje 'zegt': *"De Koning van Hispanje heb ik altijd geëerd."*

Pas in 1581 werd Filips II afgezet in de Plakkaat van Verlatinghe (zie hiernaast). Het gezag van de koning werd verworpen met als argument dat een volk het recht van opstand heeft wanneer een koning zijn plichten jegens zijn volk niet nakomt en zich als tiran gedraagt.

HET 'VERZETTEN VAN DE WET' IN 1575

Na het uitmoorden van Oudewater belegerde Gilles van Berlaymont Schoonhoven. Volgens van Berkum waren de burgers van Schoonhoven bepaald niet eensgezind. Er waren niet alleen veel regenten die het gezag van Filips II bleven erkennen, er bestond ook vrees dat Schoonhoven hetzelfde lot wachtte als Oudewater.

Er bestond daarom weinig animo om aan de verdediging van de stad te werken. Er zat voor bevelhebber De la Garde daarom niets anders op dan de stad over te geven op Bartholomeusdag, 24 augustus 1575. Gelukkig werden de burgers verschoond van plundering en moord door de Spaanse troepen. Wel werd nu het staatsgezinde stadsbestuur weer ontbonden en de meeste door Lumey afgezette regenten in hun functie hersteld. De Grote kerk werd weer ingeruimd voor de katholieke eredienst en de godsdienst-oefeningen van de protestanten werd verboden.

Afbeelding Plakkaat van Verlatinghe (Wikipedia)

“Den coninck van Hispangien heb ick altyt gheehrt”, handgeschreven versie van het Wilhelmus uit 1568 dat, getuige de slottekst, is vervaardigd door Philips van Marnix, heer van Sint Aldegonde

HIAAT 1572-1575

De twee burgemeesters die in 1572 door Lumey werden afgezet waren Gerrit van Couwenhoven Jansz en Jan Gerritsz de Bruyn. Merkwaardig genoeg zijn in de lijst van Piet Muilwijk geen burgemeesters te vinden gedurende het Staatse bewind van november 1572 tot en met augustus

1575. Waarschijnlijk had het militaire gezag hun taken naar zich toe getrokken. Wel werden er toen zeven schepenen benoemd.

De afgezette burgemeester Van Couwenhoven kon bogen op een lange bestuurlijke carrière. Vanaf 1557-1572 was hij maar liefst negen keer burgemeester geweest en eind augustus 1575

werd hij door Berlaymont herbenoemd en bleef in functie tot en met 7 december 1577. In plaats van Jan Gerritsz de Bruyn stelde Berlaymont een andere ervaren regent aan: Aerst Gerritsz, die van 1553-1569 al tienmaal het burgemeestersambt had bekleed.

GODSDIENSTVRIJHEID

Bij de Pacificatie van Gent (1576) sloten alle gewesten zich aaneen. Hierbij werd afgesproken dat de Spaanse troepen de Nederlanden zouden verlaten, dat de oude privileges in ere hersteld en dat Willem van Oranje als stadhouder van Holland en Zeeland werd bevestigd. Het stadsbestuur van Schoonhoven voelde zich bezwaard om zijn gezag te aanvaarden, met name inzake de uitoefening van de godsdienst.

Op 10 februari 1577 begaf burgemeester Van Couwenhoven zich samen met thesaurier (penningmeester) Egbert Melchiorz naar de Prins in Middelburg om te onderhandelen over de voorwaarden *om zich als stadsbestuur te kunnen begeeven onder den Gouvernemente van zyn Vorstelyke Genaade*. In de zogenaamde *Satisfactie* die door de prins werd verleend, werd met betrekking tot de religie bepaald dat de Schoonhovenaren *zullen mogen behouden de oude Catholyke-Roomsche religie en dat ze daarin op generlei wijze gehinderd zouden mogen worden*.

Wel werd erkend dat het vervullen van het baljuw- en schoutambt het recht was van de vertegenwoordigers van de Vorst. Henricus van Berkum meldt daarover dat daarop wis en zeker

een onrooms baljuw werd aangesteld. Daarmee zal hij de in 1577 aangestelde baljuw Hugo van Groenhoven hebben bedoeld. In 1578 bekleedden Gerrit van Couwenhoven en Egbert Melchiorz nog wel samen het burgemeesterschap.

GEEN KATHOLIEKEN IN DE REGERING

Ondanks de afgegeven garantie in die *Satisfactie* konden Van Couwenhoven en Melchiorz niet voorkomen dat de katholieken in 1578 weer uit de Grote Kerk werden gezet. In 1581 werd de uitoefening van de katholieke eredienst zelfs geheel verboden. We vinden Van Couwenhoven echter nog eenmaal terug als burgemeester en wel in het jaar 1584. Zou hij van katholiek soms gereformeerd zijn geworden?

SCHEPENEN

Tenslotte nog de schepenen. Van de zeven die Lumey had afgezet werden er weer vijf door Berlaymont aangesteld, in 1575. Een flink aantal schepenen dat door Lumey en zijn onderbevelhebber was aangesteld bleek die functie slechts één jaar te vervullen. Het feit dat zij van gereformeerde gezindte waren, bleek van meer belang te zijn dan hun capaciteiten. Berlaymont daarentegen kon terugvallen op de oude katholieke elite, die jarenlang het stadsbestuur hadden gedomineerd. Hun rol bleek echter na 1578 uitgespeeld te zijn. Een nieuwe generatie regenten diende zich aan.

Leen Ouweneel

Jelle Eelsma

In 2002 stond ik in Pietersbierum uit te kijken over de plek waar deze geus ooit had gewoond, zoals hij in het voorjaar van 1572 moet hebben uitgekeken over mijn stad. Lumey, de geuzenaanvoerder, had Jelle Eelsma samen met Zeger Spriekloon leiding gegeven aan de belegeraars van Schoonhoven. Wie was hij?

Jelle was een Friese edelman en werd geboren in 1539 als zoon van Rippert Eelsma en Trijn Elinga, op Eelsmastate in Sexbierum, het familiebezit waarop broer Wiggert bleef wonen. In 1564 trouwde hij met Wick Galama (1532-1582) en zij trokken in op Hottingastate in Pietersbierum. Ze kregen er dochter Foeck (1565-1626), die later trouwde met raadsheer Aedo Eysinga (1560-1619).

Op 5 april 1566 overhandigde een aantal edelen uit de Nederlanden een verzoek tot versoepeling van de Inquisitiemaatregelen aan landvoogdes Margaretha van Parma. In de lijst ondertekenaars stonden Wiggert en Jelle Eelsma.

Begn van het Smeekschrift der Edelen

VAN EDELMAN TOT 'BEDELMAN' (GEUS)

Dat verzoek kwam hen duur te staan. Hun eigendommen werden verbeurd verklaard en

opeens waren deze edelen bedelaars, geuzen, zoals hun 'scheldnaam' in 1566 was. Zo kwam Jelle als militair in aanraking met Lumey en leefde vanaf dat moment op zee als watergeus. Korte tijd bleven de geuzen in Engeland, maar toen ze dat land werden uitgezet, verschaften ze zich met geweld toegang tot hun vaderland: op 1 april 1572 bij Den Briel.

TRIST EINDE

Het succes lachte Jelle niet toe. Op 7 juli mislukte de aanval op Schoonhoven. Nadien zette hij met Hero Hettinga een aanval op Ameland in. Vanwege een gerucht dat de Walen in aantocht waren vluchtten zij naar Emden. Op 13 juni 1573 keerden zij terug naar Ameland en dachten dat de vijand was verdwenen. De Spanjaarden pakten hen echter bij Holwerd. Eelsma wist te ontvluchten, maar verdronk in de Waddenzee. Zijn vrouw verdronk in 1582 bij Delfzijl, tijdens haar terugtocht uit Emden. Zowel Eelsmastate als Hottingastate bestaan nog, al zijn de hoeven die er nu op staan van veel latere datum.

Leo de Kluijver

Een geus met geuzenpenning

Hottingastate in Pietersbierum

De religieuze ommezwaai

In de consistorie van de Grote of Bartholomeüskerk op de Haven hangt de portrettengalerij van predikanten die de hervormde gemeente vanaf 1572 hebben gediend. Helaas ontbreekt de allereerste. Daarom dit ‘portret’.

Zijn naam is Petrus Johannesz of Pieter Jansz Uijtenbogaert. Zijn vader Johannes Pietersz was een broer van Augustijn Pietersz, de vader van de latere voorman van de remonstranten Johannes Wtenbogaert (1557-1644). Pieter groeide op in Utrecht. Daar was oom Augustijn als schoolmeester verbonden aan de Sint Pieterskerk. In Utrecht is Pieter betrokken geraakt bij de Duitse Orde, aanvankelijk als priesterbroeder. Tot aan 1559 vinden we hem nergens in de bronnen. Maar in dát jaar volgde hij de overleden pastoor van Schelluinen, Aelbert Claesz van Luttelgeest, op. Daar noemde hij zich Pieter Jansz van Seyst.

Eind 1563 of begin 1564 werd hij – mogelijk dankzij Hubert Schooff (commandeur van Nes) die in Schoonhoven interim-pastoor was en vervolgens in Schelluinen – alhier aangesteld tot commandeur.

OMSLAG

In Schoonhoven nam hij al snel openlijk afstand tot de rooms-katholieke leer. Sommige bronnen stellen dat hij hier ‘tegen de beelden’ preekte. Anderen voegen daar bij dat hij ‘zonder habijt’ hagenpreken (preken in het veld) hield in (Willige?) Langerak. Het is niet duidelijk of dat al vóór 1566, het jaar van de Beeldenstorm, was. Buiten de Weertpoort van Utrecht, vonden hagenpreken plaats, waar ook Schoonhovenaren bij aanwezig waren.

Neef Johannes Augustijnsz Wtenbogaert (in 1633 geschilderd door Rembrandt van Rijn)

Hedendaags beeld van de mede door hollanders gebouwde oude binnenstad van Dantzig (Gdansk)

Er bestaat onder de geleerden verschil van mening of er in Schoonhoven een beeldenstorm plaatsvond. Wel heeft Pieter Jansz Uijtenbogaert effect gehad op kerkmensen in Lekkerkerk, waar men wél beelden de kerk “uitsmeet”.

Dit kwam aan het licht bij een kerkvisitatie op 28 juli 1567. De Utrechtse proost Herman van Rennenborgh legde zijn inspectiebezoek in Gouda af aan het dekenaat tussen IJssel en Lek. Alle pastoors uit dit gebied waren uitgenodigd. Die van Schoonhoven, Berkenwoude, Brandwijk en Bergambacht ontbraken echter.

Deze inspecteurs hadden een lijntje naar de Bloedraad (Raad van Beroerten) die in dat jaar was opgericht door Alva. Op de lijst met gezochte personen stonden maar liefst 42 Schoonhovenaren!

Schoolplaat van een hagepreek in 1566 buiten de Weertpoort van Utrecht; de prediker in de huifkar lijkt ‘Jan de Mandenmaker’ (Jan Arentsz) uit Alkmaar

Boven de huidige consistoriekamer staat 1566, het jaar waarin dit poortje naar het kerkhof (de dood) werd omgebouwd tot ingang naar de sacristie (het leven); Pieter Jansz moet hierbij betrokken zijn geweest

VLUCHT

Pieter Jansz had de stad op tijd verlaten en was naar Utrecht gegaan. In Gouda had hij kort daarvoor de enkele aanhangers van de *nye lere* (die in groepjes thuis samenkwamen) bijgestaan.

Op 10 november 1566 stuurden enkelen uit Schoonhoven een request naar ‘heer Pieter’ in Utrecht met de vraag of hij wilde terugkeren. Dat deed hij incidenteel. Zo preekte hij eens buiten de stad in een boomgaard van ene *Vemibert Borwoutsz*, op een preekstoel die bakker Willem Dirksz dan voor hem regelde.

Deze laatste komt ook voor op die lijst van de Bloedraad. Jan Cluyt, in wiens huis kerkdiensten werden gehouden, stond ook op die lijst. In één van die diensten verbond Pieter Jansz in 1566 een stel uit Gouda in het huwelijk.

Duc d’Alva (de hertog van Alva), oprichter van de Bloedraad in 1567 in Brussel

Tekening van een priester van de Duitse Orde; zo kan Pieter Jansz Uijtenbogaert er hebben uitgezien

Scan de QR voor het uitgebreide verhaal, namenlijst Inquisitie en literatuurlijst

ORGANISATOR

Rond 1568 verleende hij bijstand aan de *Gemeente onder het Kruis* in Delft. Daar stelde hij ouderlingen en diakenen aan. In 1570 werd hij vanuit de gemeente van Delft afgestaan aan de Hollandse handelsonderneming in Dantzig (Gdansk), waar ook veel vluchtelingen een veilige haven vonden.

Dantzig was niet enkel schuilplaats voor calvinisten; ook Friese mennonieten vonden er veiligheid en mochten er eigen diensten houden. Helaas vonden deze twee groepen protestanten daar veel tegenstand van lutherse protestanten.

Ook hier stelde Pieter Jansz ambtsdragers (ouderlingen en diakenen) aan en bracht zo de structuur van het nieuwe kerkelijk leven.

Was hij in 1571 ook aanwezig op de eerste officiële Synode van de nieuwe kerk, in Emden? In ieder geval keerde hij nog dát jaar of begin 1572 terug naar het westen.

TERUG

Of het op uitnodiging was, of uit verlangen naar Schoonhoven weten we niet, maar toen de geuzen de stad in september 1572 uiteindelijk innamen, werd Pieter Jansz bevestigd als eerste protestantse predikant.

Ook hier wilde hij ambtsdragers aanstellen, maar op de classisvergadering (de classis is het regionale verband van de protestantse kerken) van 4 augustus 1573 bleek dat nog niet helemaal gelukt. Daar gaf hij aan dat de Schoonhovense gemeente klein was en dat de aanstelling van een volledige consistorie (kerkenraad) nog niet gelukt was. Begin 1574 was de kerkenraad wél compleet.

Op die vroege vergaderingen bleek dat er veel problemen waren bij de overgang van rooms-katholiek naar protestants. De synode van Emden had wel algemene kaders uitgezet, maar realisatie op plaaselijk niveau was lastig.

Er was verschil in leer en leven. Een prachtig besluit werd genomen op de vergadering van 7 augustus 1573: *“dat de dienaers onderwijlen malcanderen besoecken souden, opdat alsoo de liefde wasse ende die eenicheyt onder henluyden allen menschen bekend worden.”*

Regelmatig nam Pieter Jansz een broeder mee naar de classis. Vanuit Schoonhoven werden diverse vragen gesteld op de classisvergaderingen. Veel daarvan gingen over het huwelijk en gemengde relaties.

Ook werden er afspraken gemaakt over de besluiten die op de synode in Emden waren gemaakt over het gebruik van de Nederlandse Geloofsbelijdenis van Guido de Brès en het onderwijs vanuit de Heidelbergse Catechismus.

Dominee Uijtenbogaert was soms ook preses (voorzitter) van de classis. Op 7 augustus 1573 kaartte hij een probleem in Schoonhoven aan, waar hagenprediker Levinus van den Borre uit Geertruidenberg, aanspraak wilde maken op salaris uit de kerkelijke kas. Govert Franz van Blockhuysen (zijn naam vind je mét die van Jan Cluyt op de Veerpoort!) werd gesommeerd om enkel predikanten te onderhouden die officieel door de magistraat waren aangesteld.

Later (van 1589 tot zijn dood in 1610) werd Levinus van den Borre wél officieel predikant van Schoonhoven. Hij kreeg in de Grote Kerk een graf

met een steen die er nog steeds ligt (zie hiernaast afgebeeld)!

KARAKTER

Pieter Jansz Uijtenbogaert moet, gezien zijn optreden vanwege de classis

Dordrecht en later Delft, een verbindende persoonlijkheid zijn geweest. Hij was gematigd in zijn kerkelijke opstelling. Eenzelfde houding die we ook bij neef Johannes waarnemen, in wiens kerkelijke ontwikkeling Pieter Jansz een vormende rol had gespeeld.

DELFT

Toen Schoonhoven in 1575 door de Spanjaarden werd heroverd en men met die politieke ommezwaai tevens terugkeerde tot de vorige religie, bleek Pieter Jansz verdwenen. Was hij gevlucht of kreeg hij net als andere stadsgenoten een vrije aftocht?

Een maand later werd hij bevestigd als predikant van Delft. Daar had men eerst Petrus Datheen (zie inzet; bekend van zijn psalmberijming en zijn vertalingen van de liturgische formulieren, zoals die voor Doop en Avondmaal) beroepen, maar deze kwam niet.

In 1578 probeerde Schoonhoven Pieter Jansz terug te krijgen. Ook Middelburg had hem reeds in 1575 graag als predikant ontvangen. Maar hij bleef tot zijn dood op 23 juli 1593 in Delft, al verleende hij nog wel korte tijd bijstand in Utrecht.

In 1585 werd Willem van Oranje in Delft door Balthazar Gerards vermoord. Hoewel de prins in de Waalse kerk kerkte, zal dit ook Pieter Jansz hebben geschokt.

PERSOONLIJK

In de Schoonhovense of Delftse tijd is Pieter Jansz getrouwd met Aeltge Pietersdr en met haar kreeg hij in ieder geval één dochter, Annetgen, die op 19 mei 1612 trouwde met Wilhelmus

Johannes Riddersbach (uit Goor), schoolmeester van St. Geert (Utrecht) en predikant te Tull en 't Waal. In 1619 werd deze schoonzoon van Pieter Jansz afgezet met andere remonstrantse predikanten.

Aan het einde van zijn leven was dominee Uijtenbogaert uitgeput en wilde met emeritaat, maar men wilde hem graag behouden voor de kerkelijke gemeente. Hij was geliefd, al waren twee collega's beter in staat om de gemeente met hun preektalent te boeien.

Volgens (kerk)historicus Paul Abels was Pieter Jansz Uijtenbogaert: *“kerkbouwer van het eerste uur; geen theologische scherpslijper, maar zielenherder met oog voor de noden van de gelovigen”.*

Leo de Kluijver

Boven: steen met weliswaar onjuiste data in het koor van de Grote Kerk: *“Livinus van den Borre dien wij sagen ontrent 18 jaer in bosschen, velden en hagen t(e) Schoonhoven en elders int openbaer prediken Godts Woort suuver en claer leyt hier die sonder gevaer des levens sadt met een volstandich naeriagen is gestorven in ianuari veertien dagen 1614”*
Inzet: dominee Petrus Datheen (±1531-1588)

Het handschrift van dominee Uijtenbogaert: Peter Jansz Dienaer der Kercke Chri(sti) tot Delft

Het einde van het klooster Sint Michiel in den Hem

De geschiedenis van het klooster Sint Michiel in den Hem gaat terug tot 1396 toen Guy van Blois, heer van Schoonhoven en Gouda, toestemming gaf om een broederklooster te stichten. Het plan daartoe was opgevat door enkele inwoners van onze stad, zowel priesters als leken.

De stichters van het klooster handelden onder invloed van de religieuze stroming 'Moderne Devotie' die eind 14e eeuw in het Overijsselse Windesheim ontstond. In 1407 kwam pater Willem Clinckart met enkele broeders vanuit Deventer naar Schoonhoven. Toen werd pas echt met de bouw van het klooster in de boomgaard

in Den Hem begonnen. Hun leefgemeenschap sloot zich in aanvankelijk aan bij de zogenaamde derde regel van Sint Franciscus, geschikt voor mensen die wel religieus wilden leven maar niet de drie kloostergeloften van armoede, kuisheid en gehoorzaamheid wilden afleggen. Al in de winter 1418/19 gingen ze over naar de regel

van Sint Augustinus en werden volwaardige kloosterlingen (regulieren). Hun klooster werd gewijd aan de aartsengel Michaël, vandaar de naam 'Het klooster Sint Michiel in den Hem'.

EEN BIJZONDER KLOOSTER

In 1495 werd het klooster getroffen door de bliksem en door brand beschadigd. Om geld te verdienen voor de wederopbouw begon men met boekdrukken. Er zijn 43 titels bekend die in de jaren daarna gedrukt zijn, bijna allemaal religieus van aard. Een andere bron van inkomsten kwam uit de verpachting van landerijen. Die waren afkomstig van schenkingen door vermogende burgers. Van het omvangrijke landbezit heeft meester Pieter Coenraetsz, een landmeter uit Haarlem in augustus 1571 een kaartboekje gemaakt. Hieruit blijkt dat het klooster 268 morgen, 2 hond en 28 roeden aan land bezat. Deze toenmalige oppervlaktematens zijn omgerekend 227,2 hectare. Dankzij dit kaartboekje weten we hoe het klooster eruit heeft gezien, liggende tussen 'Die Kerckwech', nu de provinciale weg en 'Den Hoghendijck', nu Lekdijk-West.

De volgende afbeelding laat een van de meest westelijke percelen zien, die zich uitstrekt van 'die Leck' tot aan 'den Huijswech' nu Bovenberg. Gezien de lengte van de percelen zijn die niet op schaal getekend.

De naamgeving zal betrekking hebben op de schenker van dit perceel. Als bijzonderheid is te melden dat aan de Huijswech een kapelletje is getekend met een smal weggetje eronder, dat is de Kadijk.

DE TeloORGANG VAN HET KLOOSTER

Voor zover bekend telde het klooster in 1572 negentien broeders; een geleerd gezelschap: elf of twaalf van hen waren priester, de anderen waren zogenaamde lekebroeders. In juli 1572 verschenen de geuzen voor Schoonhoven. Daar werden ze niet toegelaten, waarna ze een aantal huizen en het klooster in brand staken. Enkele broeders stelden zich in veiligheid binnen Schoonhoven, anderen vluchtten naar elders.

De stad werd echter eind oktober toch door de geuzen veroverd, zodat de broeders hun leven niet zeker waren. Zij werden zelfs gedwongen elkaar aan te geven. Pater Jasper Arnoldi werd gemarteld en naar Gouda gesleept. Hier werd hij, in aanwezigheid van Lumey, verdrinken. Twee andere priesters, Jacob Willemsz Cruik en Cornelis Reyersz, werden opgehangen aan een notenboom op de Stenenbrug. Ze kregen aan hun habijt een briefje waarop stond dat ze schuldig waren aan het 'gieten van vals lood' oftewel valsemunterij. Bedreigd met de strop hadden zij dat ook bekend. Verder werd de lekebroeder Dirk Gerritsz doodgestoken in het Sint Elizabethklooster aan de Oude Haven (hier

Aert Donckers land

In de cirkel het Sint Elizabethklooster (detail kaart Guiciardini)

werd later de kazerne, nu het Zilver Museum gebouwd). De lekebroeders Jan Zegerman en Jan Michielsz wisten ternauwernood te ontkomen.

DE PROTESTANTEN KREGEN DE OVERHAND

De prior of kloosteroverste Cornelis Simonsz Thaeey was afkomstig uit Schoonhoven en werd vrijgekocht. Over hem vertelden zijn gevluchte medebroeders in augustus 1573 dat hij nog in Schoonhoven verbleef en de geuzen zeer was toegedaan. Hij zal die schijn echter wel gewekt hebben om zijn leven niet in gevaar te brengen. Hij bleek namelijk al snel naar het koningsgezinde Utrecht te zijn ontkomen, waar hij in januari 1575 overleed. De kansen voor de broeders leken te keren toen de Spaanse troepen eind augustus 1575 de stad veroverden. In september van dat jaar kwamen een aantal broeders in Utrecht bijeen en kozen een nieuwe prior, te weten Joost Jansz. Hij vestigde zich met drie medebroeders in een huis aan de Oude Haven naast het Sint Elizabethklooster. Hun eten kregen ze door een luik in de tussenmuur vanuit het klooster. Toen de stad zich in 1577 onder het gezag van de prins van Oranje had geschaard, werd bepaald dat de katholieke eredienst bleef bestaan en de broeders hun goederen terug zouden krijgen. Men kwam echter bedrogen uit: al snel begonnen de geuzen de katholieke kerkdiensten te verstoren en in 1578 werd de commandeur van de Duitse Orde (hij was ook de pastoor van de Grote Kerk) de stad uitgezet. Er zat toen voor de broeders niets anders op dan de wijk te nemen.

MONNIKEN WERDEN PROTESTANT

Drie van de broeders waren evenwel de hervorming toegedaan. In januari 1574 werd verteld dat een monnik in Schoonhoven geld ophaalde in de Grote Kerk tijdens geuzenpreken en dat sommigen van hen het geuzen-Avondmaal vierden.

Een van hen was Nico Adriaensz Truer, geboren in Bergambacht. Hij was de eerste die in september 1578 'op zijn geus' trouwde. In datzelfde jaar werd hij door de Staten van Holland benoemd tot beheerder van de kloostergoederen, waaruit alimentaties werden betaald aan een aantal broeders. Verder werd pater Gerrit Jacobsz, geboren in Gouda, al snel predikant in Waddinxveen, waar hij tot zijn dood in 1595 zou blijven. Van pater Hendrik Govertsz van Hamersveld is bekend dat hij in 1594 een vrouw en vijf kinderen had.

HET KLOOSTERBEZIT VERKOCHT

Het klooster werd in 1579 door de Staten 'aangeslagen' waarmee bedoeld werd dat de goederen voor andere doeleinden gebruikt konden worden. Stukken land werden verkocht om schulden af te lossen, voor onderhoud van de Lekdijk etc. Wat tenslotte nog resteerde werd in 1599 door de Staten van Holland overgedragen aan de stad Gorinchem ten behoeve van een nieuw gasthuis voor weduwen en wezen van soldaten. Zo is ook het kaartboekje van Pieter Coenraetsz daar terecht gekomen en nu aanwezig in het stadsarchief van Gorinchem.

Leen Ouweneel

In Steen Gebeiteld

Berend van Hoeff, zijn naam is in steen gebeiteld. Er is een straat naar hem genoemd en er bestaat een fonds waaruit subsidies aan plaatselijke instellingen, organisaties en groepen voor jeugdwerk worden verstrekt. Wie was die Van Hoeff?

Barend van Hoeff werd in Schoonhoven geboren. Hij leefde in de tijd van de reformatie en aan het begin van de Tachtigjarige Oorlog. Bijna een eeuw waren leden van de familie van Hoeff vertegenwoordigd in het stadsbestuur. Hun welstand valt af te leiden uit de registers van de 10e penning. Barend trouwde in 1557 met Adriana Egbertsdr. Haar familie had bezittingen in de Alblasserwaard en zij bracht van moederszijde een rijke bruidsschat mee.

armen in Utrecht en Schoonhoven. In beide steden moest bovendien een priester worden aangesteld, die missen moest lezen voor het zielenheil van Barend van Hoeff en zijn vrouw. Verder legde hij vast dat vijftig arme mensen uit Utrecht en vijftig uit Schoonhoven elke maand veertien stuivers zouden krijgen. Als tegenprestatie werd dan van hen verwacht

dat ze de opgedragen missen bijwoonden. Van Hoeff overleed in 1576.

KATHOLIEK TUSSEN PROTESTANTEN

In 1572 veroverden de geuzenvendels onder Lumey Schoonhoven. Een aantal katholieke inwoners ontvluchtte de stad. Ook de katholieke Van Hoeff wilde weg uit Schoonhoven, maar hij werd door Lumey gedwongen het burgemeestersambt te aanvaarden. Zijn vrouw vertrok wel naar Utrecht. Een jaar later vluchtte Barend van Hoeff ook naar Utrecht. Lang waren zij daar niet samen, zijn vrouw overleed in 1574.

In 1575 werd Schoonhoven weer door de Spanjaarden veroverd. In datzelfde jaar liet hij een nieuw testament maken. Omdat er geen kinderen waren om te erven, liet hij het grootste deel van zijn geld en zijn bezittingen na aan de

EEN KOSTBARE NALATENSCHAP

Het tijt keerde. Op 8 november 1576 werd de Pacificatie van Gent gesloten. De Spanjaarden vertrokken uit Schoonhoven. In Holland werd het calvinisme toegestaan en Willem van Oranje werd weer de stadhouder van Holland en Zeeland. De nalatenschap van Barend van Hoeff werd door het Hof van Holland als kerkelijk goed beschouwd en gesecculariseerd. Hierdoor werd het mogelijk om de nalatenschap voor een ander doel te gebruiken. Dit moest dan wel een sociaal doel zijn. Zo kon met het geld van Barend van Hoeff een weeshuis worden gesticht.

Ad de Vaal

De vesting Schoonhoven aan de Lekzijde, omstreeks 1575

Tekening van de stad Schoonhoven, 26 x 48,6 cm, getekend in pen en grijs met meerdere kleuren gewassen; anoniem, collectie Streekarchief Midden-Holland.

Dick Mentink schreef over deze pentekening in zijn boek *Schoonhoven vier eeuwen bezien en beschreven*: 'Wanneer men ervan uitgaat dat deze vestingkaart zijn ontstaan te danken heeft aan een belegering van Schoonhoven, dan is deze tussen 1572 en 1575 te plaatsen. In 1572 werd Schoonhoven immers door de geuzen, na een beleg van ongeveer een maand, op de Spaanse troepen veroverd. Drie jaar later, op 24 augustus 1575 heroverde het Spaanse leger de stad nadat deze 14-dagen was beschoten.'

Als deze tekening naast de kaart van Van Deventer (ca. 1560) gelegd wordt, vallen de verschillen op: er waren rond 1560 geen bastions aan de rivierzijde, ook de plattegrond uit 1582 van Guicciardini laat hier niets van zien. Naar de achtergrond van de hier afgedrukte tekening kunnen we slechts gissen. Is deze fantasie, misschien een onuitgevoerd plan, of een vorm van oorlogspropaganda?

Met dank aan Dick Mentink, 'Schoonhoven vier eeuwen bezien en beschreven'